

ODÓN DE BUEN

ezagutzaren eta ozeanografiaren alde

EGOITZ ETXEBESTE ADURIZ
Elhuyar Zientzia

IRUDIA: MANU ORTEGA/CC BY-NC-ND

Errepublikarra, librepensalaria, ateo eta darwinista. Horrela definitzen zuen bere burua Odón de Buen y del Cos zaragozarrak. Ez zen harrizkekoa, beraz, 1936an kartzelan bukatu izana. Umilazioa, isolamendua, gaixotasuna eta zikinkeria. “Dena zegoen arkakusoz, potrozorritz eta labezomorroz josia; eraikin osoa zimitzez betea, baita erizaintza eta sukaldea ere” idatziko zuen. Baina, egoera horretan ere, itsasoari buruzko eskolak ematen jarraitu zuen, kartzelakideei, zaindariei, mojei, erizainei...

“Ezagutzak libre egingo gaitu” zen De Buenen bizitzako idealetako bat. Eta kultura zientifikoa zabaltzeko helburuarekin lan egin zuen beti, zientzia-kazetari, unibertsitateko irakasle, politikari eta ozeanografiaren aitzindari gisara.

Zuera herrian jaio zen 1863an. Ikasle bikaina izaki, familiaren esfortzuarri eta Zuerako udalak emandako laguntzari esker egin ahal izan zituen batxilergoa, Zaragozan, eta Natura Zientziak karrera, Madrilen. Bai batean eta bai bestean, ikasle gazteagoei eskolak emanez irabazten zituen pezetatxo batzuk. Unibertsitatean, Miguel Primo de Rivera izan zuen ikasle, eta la-gun.

Unibertsitateaz gain, eskola izan zuen *Las Dominicales del Libre Pensamiento* astekarria ere. Zientzia-albisteak idazten zituen: hasi Errusiako trenbideen kilometro-kopururik, eta Ramón y Cajalen ikerketetara.

1885ean, 22 urte zituela, Espainiako Armadaren *Blanca* fragata zaharrak munduari bira emanez egingo zuen espedizioan naturalista gisara parte-hartzeko aukeratu

zuten. Artean, naturalista zaragozarrak ezer gutxi zekien itsasoari buruz.

Hiru urtekoa izan behar zuen bidaia bost hilabetekoa izan zen, eta Europan eta Afrikaren iparraldean ibili ziren. Baina erabakigarria izan zen De Buenentzat. Honela idatziko zuen ia 50 urte beranduago, [bere memorietan](#): “Bidaia hartan nire etorkizuneko bizitzaren norabidea hartu nuen. Itsasoarekin egin nuen topo, eta begietsi nuen: itzel, izugarri, gure zurezko ontziaren deuseza erdeinatzen. Olatuen azpian gordetako sekretuak eta ozeanoetako bi-ziaren jatorria ezagutzeko grina aseegin bat sentitu nuen. Erabaki nuen nire jarduna ozeanografiari eskainiko niola, zeina orduan hastapenetan zegoen”.

**“Literatura hiztegieta
ikastea bezala da
natura-zientziak
museoetan ikastea”**

1889an Bartzelonako Unibertsitateko Zoologia eta Botanikako Katedra hartu zuen. Lan izugarria egin zuen han hezkuntza eraldatzeko. Eskola magistraletan baino gehiago sinesten zuen praktiketean, eta irteerak antolatzen hasi zen lagin geologikoak edo itsasokoak biltzeko. “Natura-zientziak museoetan ikastea literatura hiztegieta ikastea bezala da” zioen.

Askok ez zuten begi onez ikusten irakasleko modu hura. Eta horrek baino arazo gehiago ekarriko zizkion Darwinen teoriak irakasten eta hedatzen hasteak.

Historia naturalarari buruz idatzi zituen liburua debekatu zituzten, eta bere irakas-kuntza heretikoa zela salatu zuten. 1895ean katedra kendu zioten. Unibertsitate bidali zuten egunean, 300 bat ikasle etxera lagundu zioten, “Gora askatasuna!”, “Gora hezkuntza librea!”, “Gora Odón de Buen!”, eta “Behera gotzaina!”, “Behera erlijioa!”, oihu eginez.

De Buenek ez zion eskolak emateari utzi. Elkarrean, edo ahal zuen lekuan ematen zituen. Istiluen eraginez, unibertsitatea itxita egon zen bi hilabetez. Eta, azkenean, De Bueni katedra bueltatzea erabaki zuten.

Bartzelonan politikari ere izan zen: zinegotzi eta senatari. Horrek bere lan zientifikoa pixka bat atzeratu zuela aitortuko zuen bere memorietan, baina asko balio izan ziola Espainiako ozeanografia-iker-kuntza antolatzeko. “Senatari izateak ate handiak ireki zizkidan. Arrain handien artean sinpatia lortu nuen; Espainiatik kanpora sona lortu nuen; eta Monakoko Printzearekin harreman estua izan nuen, niretzako ohore handia eta Espainiarentzat probetxu kalkulazinezkoa”.

Gero, politika utzi eta zientzian eta hezkuntzan ariko zen buru-belarri. 1906an Itsas Biologiako Laborategia sortu zuen Mallorcan. Eta hurrengo urtetan hainbat kanpaina ozeanografiko egingo zituen.

Garai hartan sortu zen Gipuzkoako Ozeanografia Elkarte (1908), eta De Buenek harreman estua izan zuen hasieratik elkarrekin. 1913an, Gipuzkoako Ozeanografia Elkarteak gonbidatuta, hitzaldi pare bat eman zituen Miramar zinema-aretoan.

Besteak beste, Espainiako Institutu Ozeanografikoa sortzeko proiektuaz aritu zen. Entzuleen artean zegoen Alfonso XVIII.

Hurrengo urtean, 1914ean, sortu zuten IEO Espainiako Institutu Ozeanografikoa. Erregeak paper garrantzitsua izan zuen, De Buenen esanean: "...erregeari nire txaloen omenaldia. Estatuburuak interes bizia erakutsi du Espainian ikerketa ozeanografikoak garatzeko, bai nire Donostiako hitzaldi xumeak zirela eta Monakoko Printzea Madrilen izan zenean, eta baita horretarako aukera egokia izan duenero ere".

Lorpen handia zen IEO. 1885eko bidaiara hura egin zuenetik garbi ikusi zuen ozeanografian ikertzeko beharra, eta Espainian horretarako egitura eta oinarri sendo bat jartzea lortu zuen De Buenek. Aurrerakoia izan zen gainera itsasoaren ikerketari buruz zuen ikuspuntua ere: "Elikagai osasungarri eta merkeen iturri agortezina da itsasoa, etengabe berritzen dena; baina beharrezkoa da jakinduriaz arautzea us-tiaketa. Ikerketa ozeanografikoen oinarri-rik gabe ezingo da urrats bat aurreratu, eta arrisku larrian egongo ginake iturria lehortzeko, emaria handitu beharrean".

1920ko hamarkadakoak urte bikainak izan ziren De Buenentzat. Espainian eta nazioartean begirune handia izan zuen. Primo de Riveraren lagun izatea ere ondo etorri zitzaion haren diktadura-garaian. Bere azken urteak, ordea, ez ziren gozoak izan. 1936an, Madrilen aztoramendu handia zegoela ikusita, Mallorcako laborategira joan zen, han lasaiago egongo zelakoan. Han harrapatu zuten nazionalak. Urtebe-te kartzelan egin ondoren, Europatik zeto-

zen eskariei esker askatu zuten, Primo de Rivera zenaren arreba-
ren eta alabaren truke.

Frantziara ihes egin zuen De Buenek, emaztearekin batera. Han hasi zen bere memoriak idazten. 1941ean, emaztea hil zitzaionean, Mexikora joan zen. Han zituen semeak. Honela idatzi zuen haientzat, 80 urte bete zituenean: "Nire betiko librepentsalari-ideiekin jarraitzen dut. Oso gaztetatik erlijiotik kanpo bizi izan naiz, eta etxe librepentsalari zoriontsu batean hezi zarete. Ehortzi nazazue zibilki (...) Nire gorpua egon dadila, ahal bada, zuen ama santuarenaren ondoan. Edozein erlijiotik kanpo hil zen eta zibilki ehortzi zen. Gure erlijioa kontzientzia-zuentasuna zen, eta ongia, familia, zientzia, askatasuna, justizia, eta lana. Ahal izan genuen on guztia egin genuen; eta ez genion nahita inori txarrik egin". ●

